

RECENZJE

MARCELI KOSMAN

UAM Poznań

**Rec.: JASNA GÓRA NA MARYJNEJ DRODZE EUROPY
I POLSKI. ZE STUDIÓW NAD SANKTUARIUM
NARODOWYM. PUBLIKACJA JUBILEUSZOWA**

Ks. Marian Włosiński (red.), Paulinianum – Wydawnictwo
Zakonu Paulinów, Jasna Góra – Częstochowa 2014, ss. 615.

Dzieje sanktuarium paulińskiego w Częstochowie zajmują poczesne miejsce w historiografii polskiej a w ostatnim półwieczu zyskały dwóch znakomitych badaczy, którym zawdzięczamy szereg trwałych publikacji oraz kilkadziesiąt tomów ukazujących się od 1981 r. w dość regularnym cyklu rocznym – „Studia Claromontana”. Redaktorem naczelnym tego czasopisma jest od początku o. Janusz Zbudniewek, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, któremu zawdzięczamy też (opracowaną wraz Henrykiem Czerwieniem) *Bibliografię Zakonu Paulinów za lata 1500-1900* (pierwszy tom w dwóch częściach łącznej objętości ponad 1600 stron ukazał się w 2007 r.) Jego dorobek, zebrany w księdze pamiątkowej *Veritati serviens* (Warszawa 2009) ofiarowanej jubilatowi na 70-lecie urodzin liczył niemal 550 pozycji i w ostatnich pięciu latach został znacznie powiększony. To właśnie jeden z dwóch badaczy z kręgu zgromadzenia św. Pawła Pustelnika, których miałem na myśli w pierwszym zdaniu tego tekstu. W tym zestawieniu poczesne miejsce zajmuje monografia *Jasna Góra w latach okupacji hitlerow-*

skiej Kraków 1991), poprzedzona szeregiem szkiców i przyczynków z tego zakresu.

Drugie nazwisko to również profesor UKSW, Szczepan Jabłoński (zakonne imię Zachariasz), rocznik 1940 r., który związał się po uzyskaniu matury jako 17-latek (absolwent Liceum Ogólnokształcącego w Izbicy Kujawskiej) ze zgrupowaniem na Jasnej Górze, które posiadało swą placówkę w pobliskim jego rodzinnym Brdowie. Tam też obchodził w 2014 r. półwiecze święceń kapłańskich, które zostało upamiętnione wydawnictwem określonym jako *publikacja jubileuszowa*. Na karcie tytułowej nie zaznaczono, że jest to zbiór studiów z dziejów Jasnej Góry pióra o. Jabłońskiego. Poprzedzają go adresy pióra metropolity częstochowskiego, generała zakonu paulinów, przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Mariologicznego i prodziekana Wydziału Teologicznego UKSW oraz syntetyczny zarys drogi życiowej i naukowej jubilata (pióra redaktora publikacji) a także bibliografia jego dorobku twórczego (s. 35-69) licząca ponad 400 prac naukowych i publicystycznych. Sympatyczną ilustracją tekstu stanowią 23 fotografie, które otwiera Matka Boża Brdowska – Zwycięska spod Grunwaldu (obraz miał towarzyszyć Władysławowi Jagielle na polu wielkiej bitwy z Zakonem Krzyżackim), widok tamtejszego kościoła i klasztoru na tle jeziora w rodzinnej miejscowości, w gronie kolegów z matury (druga a zarazem ostatnia podobizna „w cywilu”); na szeregu zdjęć przypomniany został metropolita krakowski a następnie Jan Paweł II, m.in. w chwili wręczania mu przez ówczesnego redaktora kolejne wersje miesięcznika „Jasna Góra”, poczynając od skromnego powielaczowego aż po ostatnie, gdy tenże w Castel Gandolfo wręcza papieżowi w dniu 6 lipca 2003 r. egzemplarz książki *Jasnogórska Bogurodzica w wypowiedziach Jana Pawła II*. Tekst zasadniczy podzielony został na cztery części: Jasna Góra w Kościele (s. 71-230), Uczestnicy jasnogórskiego zawierzenia (s. 231-340), Jasna Góra w kulturze religijnej Europy (s. 341-462) oraz Jasnogórskie peregrynacje (s. 463-617). Szereg z zamieszczonych tekstów jest dziś w pierwodrukach rzadko dostępnych a z pewnością w wyborze warto byłoby zamieścić dalsze, ale wówczas publikacja byłaby kilkakrotnie obszerniejsza. Debiut pisarski badacza przypadł na rok 1977 i zasygnalizował główny nurt jego zainteresowań badawczych: był to zarys syntetyczny: *Jasna Góra w życiu Kościoła w Polsce*, a także w wersji angielskiej: *Jasna Góra In Poland's national and ecclesiastical life (pre-*

parad from the periodicals); przekład pierwszego na niemiecki, francuski i angielski ukazał się też w roku następnym, zaś w kolejnym autor zadebiutował tekstami jasnogórskimi, w tym o ruchu pielgrzymkowym, na łamach „Encyklopedii Katolickiej KUL”. W ten sposób znalazł się w gronie profesjonalnych badaczy dziejów zakonu paulińskiego a zwłaszcza jego polskiego historycznego centrum. Tematyce tej pozostał wierny do dziś dnia, o czym świadczy wspomniane wyżej zestawienie publikacji. Zabierał głos na łamach szeregu czasopism naukowych i popularnych w kraju oraz za granicą, przede wszystkim był obecny autorsko w „Studia Claromontana” poczynając od tomu I (1981), w którym opublikował artykuł *Z dziejów kultu Matki Bożej Częstochowskiej w XVI w.* Chronologicznie objął swymi zainteresowaniami całość dziejów Jasnej Góry. Przez szereg lat redagował miesięcznik ukazujący się pod tym właśnie tytułem, który obficie zasilał własnymi tekstami.

W pamiętnym dniu 13 maja 1981 r. na KUL-u obronił pracę doktorską napisaną pod kierunkiem ks. Wacława Schenka na temat *Jasna Góra. Ośrodek kultu Maryjnego (1864-1918)*, która ukazała się drukiem trzy lata później (s. 340) Kontynuację badań w zakresie chronologicznym stanowiła rozprawa habilitacyjna *Jasna Góra w początkach II Rzeczypospolitej* (Częstochowa 1999). Podpisany miał przyjemność uczestniczenia w kolokwium na tej samej uczelni w charakterze recenzenta. W roku następnym autor rozprawy został profesorem UKSW w Warszawie, kierownikiem Katedry Mariologii w Instytucie Teologicznym oraz wykładowcą filii tej uczelni w Radomiu. W zgromadzeniu zakonnym był obok Jasnej Góry związany z krakowską Skałką, m.in. jako rektor Wyższego Seminarium Duchownego. Uczestniczył z referatami w kilkudziesięciu krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych, był organizatorem wielu sympozjów.

Na polu badawczym koncentrował się Jubilat w ciągu czterech dziesięcioleci nad dziejami Jasnej Góry, kultem maryjnym i ruchem pielgrzymkowym. Szczególne miejsce w jego dorobku (liczba samych książek – autorskich i redaktorskich wynosi 41!) zajmują prace z tego ostatniego zakresu. Uczestniczył w wielotomowych monografiach, m.in. dziejów Częstochowy, gdzie wykazał się eksperyencją historyka, łączącego zrozumienie dla wielowiekowych związków sanktuarium z miastem. Toteż we wstępie do rozprawy habilitacyjnej, poświęconej trzyletniemu okresowi odzyskiwania i utrwalania niepodległości

(1918-1921) opartej na bardzo szerokiej podstawie źródłowej, wychodzącej daleko poza zbiory paulińskie, starał się wypełnić lukę związaną z rolą narodowego sanktuarium w tym procesie i zauważył:

„Nawet w opracowaniach dotyczących udziału Częstochowy, miasta organicznie związanego z Jasną Górą, w staraniach o przyłączenie Górnego Śląska do Polski, ograniczano się zaledwie do wzmianki o udziale w nich Jasnej Góry. Wydaje się, iż wpływ na to przemilczanie miały względy polityczno-ideologiczne, choć nie wyłącznie” (*Jasna Góra w początkach II Rzeczypospolitej*, s. 7).

Dla historyka szczególne znaczenie mają prace dotyczące dziejów ruchu pielgrzymkowego w XIX i XX wieku, czego zapowiedzią stał się artykuł w tomie trzecim *Encyklopedii Katolickiej KUL* z 1979 r. a pięć lat później wywiad udzielony redakcji „Znaku” i syntetyczne ujęcie tematu na łamach „Chrześcijanina w Świecie” (1982), objęło ono lata 1864-1914, szczególnie ważne dla kształtowania się nowoczesnego narodu w warunkach politycznej niewoli. O ruchu pątniczym zamieszczał studia na łamach szeregu czasopism i kilkutomowym wydawnictwie *Peregrinus Cracoviensis* (t. I-IV). W roku 2000 zebrał je w liczącej ponad 500 stron książce zatytułowanej *Pielgrzymowanie na Jasną Górę w czasie i przestrzeni*, złożonej z 27 rozdziałów, dotyczących m.in. wybranych diecezji (Kraków, Warszawa, Kielce, Poznań), dynamiki ruchu pątniczego, prawosławia, wybitnych postaci wraz z uczniami (ten szereg rozpoczynają Jan Długosz i Grzegorz Sambora, dalej przewodnicy wycieczek szkolnych, spotkania nauczycieli i różnych środowisk o charakterze ogólnopolskim). Autor koncentruje się na ostatnich dwóch stuleciach, analizując bogatą podstawę źródłową.

Zrozumiałe więc, że jasnogórskie peregrynacje zajmują czołowe miejsce również w ponad 600-stronicowym studium tomie Szczepana Zachariasza Jabłońskiego wydanym na półwiecze jubileuszu. Pisząc o dostojnych przybyszach zajmuje się postaciami Jana Pawła II, Stefana Wyszyńskiego (obu poświęcił osobne publikacje o charakterze źródłowym), kardynała Josepha Ratzingera, długoletniego nuncjusza Stolicy Apostolskiej ojczyźnie (obecnie prymasa seniora) Józefa Kowalczyka oraz Józefa Glempa. W części pierwszej (*Jasna Góra w Kościele*) na uwagę zasługują ujęcia syntetyczne dotyczące sławnej ikony – jej dziejów, koronacji, funkcji w duszpasterstwie, a także ewolucji ideowej lwowskich ślubów Jana Kazimierza z czasów szwedzkiego potopu w ocenie z przełomu tysiącleci. Autor rozwija (s. 126-152)

– doprowadzając wykład poprzez kilka stuleci i kolejne etapy historyczne – nawiązując do narodowej tradycji spetryfikowanej u schyłku XIX wieku dzięki literackiemu arcydziełu Henryka Sienkiewicza, myśl sformułowaną na wstępie studium:

„Panuje powszechne przekonanie, że śluby złożone przez króla Jana Kazimierza we Lwowie, były konsekwencją zwycięskiej obrony Jasnej Góry. Te dwa wydarzenia pozostają organicznie niejako związane. Pełne znaczenie zwycięskiej obrony w 1655 r. znalazło wyraz w elekcji Maryi na Królową Polski. Śluby królewskie, chociaż niespełnione, stały się na przestrzeni dziejów zaczynem podejmowania odnowy życia społecznego w różnych okresach.

Próba ukazania ewolucji ideowej tamtych ślubów, które swój najpełniejszy wyraz znalazły współcześnie w Jasnogórskich Ślubach Narodu, nawiązujących do złożonych przed prawie 350 laty (tekst po raz pierwszy opublikowany w 2005 r. – MK), zmierza do wykazania ich aktualności w nowej sytuacji społeczno-politycznej Polski i Europy na przełomie tysiącleci”.

Badacz nawiązuje do homilii Jana Pawła II wygłoszonej w Lubczowie dnia 1991 r., wcześniej zaś analizuje sytuację z czasów ostatniego Wazy na polskim tronie, nawiązuje do ślubów lwowskich monarchy w czasach emigracji porozbiorowej, artystycznych wizji malarstwa i literatury Młodej Polski, dwudziestolecia międzywojennego, okupacji (podkreśla działania prymasa Hłonda na wychodźstwie) i milenijne dokonania w drugiej połowie XX wieku. Ukoronowaniem ich stały się dzieje sanktuarium w dekadzie 1995-2005, temat analityczno-syntetycznego obszernego rozdziału (s. 174-230), który z uwagą przestudiuje teolog, historyk ale też socjolog i politolog.

W części trzeciej obszernego tomu, poświęconej miejscu sanktuarium w kulturze religijnej Europy zwraca uwagę studium *Z Litwy ku Jasnej Górze* (s. 427-445), po raz pierwszy opublikowane kilka lat wcześniej w tomie pokonferencyjnym na Uniwersytecie Adama Mickiewicza na temat kultury politycznej w Polsce (tom VI część 1: *Litwa w polskiej tradycji i kulturze politycznej*, Poznań 2006). Autor oczywiście nawiązał do kultu Matki Boskiej Ostrobramskiej i analogii między dwiema ikonami a także do tytułowania na północno-wschodnich obszarach dawnej Rzeczypospolitej już w czasach przedrozbiorowych Królowej Polski Wielką Księżną Litewską. Początki pielgrzymowania znad Wilii do Częstochowy upatruje już w dziesięć lat po erygowaniu

klasztoru, dla okresu 1396-1642 odnotowuje 13 pielgrzymek, znalazły one odbicie w poemacie wspomnianego Grzegorza z Sambora, który w 1568 r. pisał:

„Tu nie tylko Polacy w święte mury spieszą,
I Litwini pobożni gęstą idą rzeszą (...).
Tu z Pomorza, z Wołynia, z Tracyi, z Inflant, Żmudzi,
Z Saksonii, Prus, Czech, Śląska mnóstwo idzie ludzi”.

W czasach porozbiorowych liczba pątników z Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny wydatnie zwiększyła się po wydarzeniach 1905-1907 r., jedna z grup sięgała liczby dwóch tysięcy ludzi. Znacznym ułatwieniem dla przybyszów z odległych stron zaboru rosyjskiego stało się wprowadzenie komunikacji kolejowej. Rodaków spod znaku Pogoni witano i żegnano w Częstochowie ze szczególną serdecznością. W dwudziestoleciu międzywojennym specjalne miejsce zajmowały wycieczki szkolne znad Niemna i Wilii, obejmujące również Kraków. Autor doprowadza wykład do schyłku XX wieku, pisze również o pielgrzymkach po 1989 r. w drugą stronę, z Polski w obecnych granicach ku Ostrej Bramie.

Autor podsumowuje analizę trafną konstatacją:

„Migracja pątnicza z Litwy ku Jasnej Górze, jakkolwiek nie była zjawiskiem masowym, to jednak kształtująca się w przestrzeni kultury maryjnego, obejmującego Maryję jako Królową Polski w Częstochowie i (...). Wielką Księżną Litwy w Wilnie, spełniała funkcje integracyjne dla narodów polskiego i litewskiego. Pielgrzymowanie ku Jasnej Górze towarzyszy pielgrzymowaniu ku Ostrej Bramie”.

Najnowszy zbiór studiów pióra wytrawnego badacza dziejów Jasnej Góry stanowi wkład autora w historiografię nie tylko kościelną na historycznych ziemiach polskich, ale w znacznie szerszym zakresie obejmującym kulturę umysłową czasów nowożytnych, zwłaszcza XIX i XX stulecia. Obrazuje też, dzięki bibliografii, wkład Autora w tym zakresie poprzez zestawienie jego bogatego dorobku twórczego na polu ściśle naukowym oraz w zakresie upowszechniania wiedzy.